

Ortaçağda Akdeniz Köle Ticaretine Dair Bazı Tespitler

Some Determinations About Slave Trade Of Medieval Mediterranean

Zeynep Güngörmez*

Öz

En eski çağlardan beri çeşitli şekillerde var olduğu bilinen kölelik müessesesi ortaçağa gelindiğinde ticaretin önemli bir unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Ortaçağda insanlar, bazen savaşlarda esir edilip köle olarak alınıp satılmak suretiyle, bazen de bizzat kendilerini ve çocuklarını köleleştirerek bu ticari halka içerisinde yer almışlardır. Bu makalede özellikle Haçlı Seferleri ile birlikte Akdeniz’de sayıları artış gösteren kölelere değinilerek, ortaçağ şartlarında köle ticaretinin mahiyeti ve işleyişi ile ilgili tespitler yapılmıştır. Ayrıca insanın, yine bir insan tarafından ticari emtia olarak satılmasını ve köleleştirilen kimselerin içinde buldukları zorlu yaşam koşullarını izaha çalışılmıştır. Ortaçağ köleleri ve yaşam biçimleri ile ilgili olarak ise dönemin kaynaklarına ve muhtelif tetkik eserlere müracaat edilmiştir. Kölelerin fiziki özellikleri ve fiyatları, ilahi dinlerde kölelik ve köle tacirleri, kölelerin yaşam şartları ve hukuki hakları, fidye uygulaması, siyasi sahada köleliğin kullanılması, ortaçağ Akdeniz köle ticaretinde Türklerin durumu ve son olarak Akdeniz’de köle pazarları gibi müstakil başlıklar altında çalışma tamamlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Köle, Akdeniz, Fidyeye, Türk, Köle Taciri

---

* Yrd. Doç. Dr. Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, (zeynepgungormez@akdeniz.edu.tr)

Abstract

It is known that there is various forms of institution of slavery since ancient times, slave trade an important element of the general trade in medieval ages. Middle Age's people were involved in trade ring by means sometimes bought and sold as slaves captured in war, They sometimes sell themselves or their children as slaves. In this article, be mentioned slaves who increasing number with crusades and was made determination about the nature and operation of the slave trade in medieval conditions. Additionally explained that sold as merchandise of human by human and harsh living conditions of slave. In addition to this, some medieval historian's studies and the other works which were written about this topic were studied carefully. By taking reference about existing resources, this study has been completed. In this study was explanation as separate section; physical characteristics and prices of slaves, slavery and the slave traders in the divine religions, living conditions and legal rights of slaves, ransom application, using of slavery in the political area, status of Turkey slave trade in the medieval Mediterranean and finally slave markets in the Mediterranean. In conclusion, our study evaluated of all and has been completed.

Key words: Slaves, Mediterranean, Ransom, Turks, Slave Trader

Giriş

Eski Yunanlıların “*doulos*”, Romalıların “*servus*” dedikleri¹ “köle” teriminin Arapça karşılığı “*abd*” veya “*er-rakik*”², İngilizce karşılığı ise “*slave*”³ sözcüğüdür. Neredeyse bütün dillerde var olduğu bilinen bir terim olan köle; hiçbir şekilde özgürlüğü olmayan, başkasının iradesi altında bulunan ve para ile alınıp satılan insanlar anlamına gelmektedir⁴. Bir insanın köle olarak satılması için; savaşlarda esir alınması, borçlu ya da suçlu olup köleleştirilmesi, aileleri tarafından terk edilip köle olarak evlat edinilmesi veya bizzat kendisini ya da çocuklarını köle tacirlerine satması gerekmektedir⁵. Bunlardan başka köle tacirlerinin ortaçağda çeşitli hilelerle kaçırdıkları çocukları köle pazarlarında sattıkları bilinmektedir. Konu ile ilgili olarak el-Mervezi tarafından nakledilen rivayet şu şekildedir;

“Komşu ülkelerden gelen tacirler, çocukları ve gençleri ele geçirmek maksadıyla, memleketlere gelirler. Bunun için, otlar arasına çekilip saklanırlar ve yanlarında getirdikleri hurmalardan birazını çocukların oyun oynadıkları yerlere bırakırlar. Hurmaları toplayan çocuklar sevinirler ve daha fazla elde etme yollarını araştırırlar. İkinci gün, tacirler hurmaları ilk günküden biraz daha uzağa serperler ve böylece tedrici olarak çocukları uzaklaştırmayı başarırlar. Zihinleri hurmalarda kalan çocuklar, onların peşlerinden gelirler ve ailelerinden yeteri kadar uzaklaştıklarında ise tacirler tarafından yakalanarak köle pazarlarında satılmak üzere götürülürler”⁶

1 Hasan Malay, Çağlar Boyu Kölelik (Eski Yunan ve Roma), İstanbul, Gündoğan Yayınları, 1990, p. 10.

2 Abdulhalik Bakır, Ortaçağ Tarih ve Medeniyetine Dair Çeviriler II, Ankara, Bizim Büro Basımevi Yayın Dağıtım, 2008, p.543.

3 Bernard Lewis, Ortadoğu, Çev. Selen Y. Kölay, Ankara, Arkadaş Yayınları, 2010, p. 221.

4 M. Z. Pakalın, “Köle”, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C. II, İstanbul, MEB., 1993, p. 300-302.

5 Şerafeddin Turan, Türkiye-İtalya İlişkileri I, Selçuklulardan Bizans'ın Sona Erişine Kadar, İstanbul, Metis Yayınları, 1990, p. 102. Lewis, Ortadoğu, p. 220.

6 M.A.J Beg, Abbasi İdaresi Altındaki İslam Toplumunda Serfler, Çev. Süleyman Tülüçü, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 7, 1986, p.520.

Ortaçağda köle ticareti, yukarıda belirtilen muhtelif yollarla köleleştirilen insanların belli merkezlerde kurulan köle pazarlarına götürülmesi ve burada alıcılara satılması şeklinde gerçekleşmektedir. Burada bir kölenin sağlıklı olup olmadığını anlamak için bulunması gereken temel niteliklerinden ve kölelerin değişken fiyatlarından bahsetmek yerinde olacaktır.

Kölelerin Fiziki Özellikleri ve Fiyatları

Köleler için oldukça meşakkatli bir yaşamın başlangıcı pazarda alıcıları beklemektir. Müşterilerin ilgisini çekmek için kadınlar çeşitli yöntemlerle güzelleştirilmeye çalışılmış, erkek köleler ise güçlü ve sağlıklı gösterilmişlerdir. Bir köleyi beğenerek satın almaya niyetlenen alıcıların dikkat ettikleri fiziksel özelliklerini; kölenin ten renginin sarıya veya siyaha çok yakın olmaması, vücudunda herhangi bir yara izi veya köpek ısırığının bulunmaması, el-kol-ayak büyüklüğünün vücudu ile orantılı olması, çok kısa veya çok uzun boylu olmaması, saçlarının gür olması, gözlerinin donuk, lekeli ve sarı olmaması, dişlerinin eksiksiz olması v.b. olarak sıralayabiliriz. Bunlardan başka kölelerin psikolojik durumlarının da alıcılar nazarında önemli olduğu, onların asabi, sert konuşan ve tavırlarında bir takım dengesizlikler olduğu sezilenlerin satın alınmadıkları veya fiyatlarının düşürüldüğü edindiğimiz bilgiler arasındadır ⁷

Muhtelif yollarla temin edilerek köle pazarına getirilen köleler için müşteriler ve tacirler arasında sıkı bir pazarlık yapılmaktadır. Toplumda çok fazla itibar görmeyen hatta sevilmeyen köle tacirleri köleleri iyi fiyatlara satabilmek için ellerinden gelen bütün hilelere başvurdukları için müşterilerin tacirlere güvenmeyip pazara giderken yanlarında bir tabip bulundurması ve alacakları köleyi muayene ettirmesi kaynaklarda nakledilen durumlar arasındadır⁸.

Ortaçağ ticaret tarihi içerisinde büyük oranda değişkenlik ve tatarsızlık gösteren emtia köledir. Çünkü kaynağı insan olan bu ti-

---

7 A. Mazaheri, Ortaçağda Müslümanların Yaşayışları, Çev. Bahriye Üçok, İstanbul, Varlık Yayınevi, 1972, p.365. Bakır, p. 567-570.

8 İbn Butlan, Muhammed el-Gazzali, Risale fi Şira'ir-Rakik ve Taklibi'l-Abid, Nevadiru'l-Mahtutat, Neşr. Abdusselam Harun, Kahire, 1954, p. 348-349.

cari faaliyet sahasında insana biçilen maddi değeri etkileyen birçok unsur mevcuttur. Örneğin kölenin satıldığı bölgedeki siyasi gelişmeler, kölenin cinsiyeti, yaşı, dini, ırkı, sağlık durumu, beceri ve meziyetleri, kusur ve noksanları gibi sıralayabileceğimiz pek çok özelliği muhakkak ki satın alınma talebinde ve fiyatlandırılmasında etkili olmuştur⁹.

Kölelerin fiyatlandırılmasında kölenin hangi işlerde çalıştırılacağı konusu da *önemlidir*. Ev hizmetleri, aşçılık, bekçilik, çocuk doğurmak ve emzirmek, şarkı söylemek ve çalgı çalmak, cinsel yönden hizmet etmek gibi amaçlarla köle edinildiği düşünülecek olursa yapılan iş oranında da fiyat farklılıkları olması muhtemeldir. Örneğin ev işlerinde çalıştırılacak köleler ile askeri amaçlı kullanılan köleler veya sanatkar köleler arasında kaynaklarda büyük fiyat farkı görülebilmektedir¹⁰.

*Ev işlerinde kullanılan zenci bir erkek kölenin fiyatı 200 ile 300 dirhem arasında değişirken bu miktar kadın kölelerde ise 500 dirheme kadar çıkmaktadır. Köleler arasında musiki bilen ve sanatkâr olanlara çok daha yüksek fiyat biçilmektedir. Hatta bu fiyat sanatkâr bir kadın köle için 1.000 dinara kadar çıkmaktadır*¹¹.

Köle fiyatlarında kölelerin hangi ırktan oldukları da önemli bir etkidir. *Çünkü her ırkın kendine has meziyetleri vardır. Örneğin Slavlar güzellikleri ile bilinirken Türk erkekler savaşçı özellikleri ile meşhur olmuşlardır*. K. Fleet, konu ile ilgili olarak ayrıntılı bir çalışma ortaya koymuş ve ortaçağ köleleri ile ilgili fiyatları nakletmiştir. Örneğin sağlıklı bir Yunan erkek kölenin fiyatını 40 dinar, genç ve güzel bir Slav kızın fiyatını 60 dinar ve savaşçı bir Türk erkek kölenin fiyatını ise 100 dinar olarak nakletmiştir¹².

---

9 E.A., Zachariadou, Trade and Crusade, Venetian Crete and the Emirates of Mentesh and Aydın (1300-1415), Hellenic Institute of Byzantine and Post Byzantine Studies, Venice, 1983, p.162-163.

10 İbn Butlan, p. 348.

11 A. Mez, Orta Zaman Türk-İslam Dünyasında Köleler, Ülkü, Mayıs 1938, p.216-217.

12 K. Fleet, European and Islamic Trade in the Early Ottoman State, the Merchants of Genoa and Turkey, New York Cambridge Univ. Press, , 1999, p. 38-55.

Köle fiyatlarındaki dalgalanmanın bir başka sebebi de köle tüccarları için uygulanan vergi miktarlarıdır. Köleler, diğer ticari emtialara oranla özel gümrük vergilerine tabi tutulmaktadır. Ortaçağ'da sebze buğday ve canlı hayvan gibi ticari emtiaların gümrük vergileri 1 ile 3 akçe arasında değişirken kadın veya erkek kölenin gümrük vergisi 10 akçeyi bulabilmektedir¹³.

Köle ticareti yukarıda bahsettiğimiz değişken fiyatlar veya vergiler gibi hususlardan etkilenerek azalma göstermemiş aksine her geçen gün pazarlardaki köle sayısı artmıştır. Bunun nedeni muhtemelen ki köle ticaretinin önemli ölçüde kazanç sağlayan bir faaliyet olmasındandır. Toplum tarafından köle tacirlerinin pek de sevilmediğinden bahsedildi. Ortaçağ Akdeniz'inde ilahi dinlerin bu ticaret dalına karşı yaklaşımları incelenerek çalışma sürdürülecektir.

İlahi Dinlerde Kölelik ve Köle Tacirleri

İnsanlık tarihinin itibarsız meslekleri arasında kabul edilen köle tacirliği ile ilgili olarak ilahi dinlerde çeşitli yasaklar, kısıtlamalar ve kınamalar muhtemelen ki söz konusu olmuştur. Hristiyanlık, İslamiyet ve Musevilik açısından köle tacirliği yapmak meşru sayılmamış ancak her üç dinde de yasaklamalar ancak kendi din kardeşini köle olarak satmayı yasaklama ile sınırlı kalabilmiştir. Şüphesiz ki ortaçağ şartlarında azımsanmayacak derecede önemli olan insan gücü ihtiyacını karşılayan kölelik sistemini tamamıyla ortadan kaldırmak pek de mümkün görülmemiştir.

Hristiyan din adamlarının köle tacirlerine kendi dindaşlarını köle olarak satmalarını yasakladıkları kaynaklarla sabittir. Buna rağmen pek çok Hristiyan köle tacirinin Müslüman ve Yahudi kölelerin yanı sıra kendi dindaşlarını da köle olarak sattıkları da bilinmektedir¹⁴.

---

13 Turan, p. 145-154.

14 J.V. Tolan, Taking Gratian to Africa: Raymond de Penyafort's Legal Advice To The Dominicans and Franciscans in Tunis (1234), A Faithful Sea, The Religious Cultures of The Mediterranean, 1200-1700, Edt. A.A. Husain and K.E. Fleeming, England, One World Publications, 2007, p. 54-55.

İslam'da köleler, satışa sunulan ticaret malları gibi, mülk edinilmiş mal sayıldığı için sahibinin onu başkasına satma ve bağışlama hakkı bulunmaktadır. Kölelerin kullanıldığı başlıca yerler ev işleri ve askerlik olmuştur. Evlerde saraylarda, camilerde çoğunlukla Afrika kökenli siyah köleler hizmet ederken, asker olarak genellikle beyaz köleler tercih edilmiştir. İslam dünyasının haremlerinde cariye ya da hizmetçi olarak birçok etnik kökenden köle kadın bulunmaktadır¹⁵. Bir köle sahibi, istediğinde cariyesi ile izdivaç kurabilir, bunun sonucunda eğer ondan bir erkek çocuk dünyaya gelirse, bu çocuk efendinin oğlu ve hür sayılmaktadır. Aynı zamanda bu cariye "ümmü *veled*" (erkek çocuk annesi) haline gelir ve köleliği devam etse de bir takım haklara ve diğer kölelere nazaran saygınlığa kavuşmaktadır. Ümmü veled olan bir cariye öldüğü güne kadar başkasına satılamazken, efendinin ölmesi durumunda ise bu cariye, hiç kimsenin kendisi üzerinde tasarruf hakkı olmadan serbest kalmaktadır¹⁶.

İslam hukukunda olduğu gibi Venedik hukukuna göre de babası Latin olan bir çocuk annesi bir köle olsa bile özgür doğmaktadır. Avrupa'nın herhangi bir yerinde böyle bir kurala rastlanmazken Venedik'te uygulanmaktadır¹⁷.

Yahudilerde durum Müslümanlık ve Hristiyanlıktan biraz daha farklıdır. Esir düşen Yahudiler din adamlarının bu konudaki teşvikleri ile bir an evvel fidyeleri ödenmek suretiyle serbest kalmaktadırlar. Yahudi kanunlarına göre tam ya da yarım Yahudi olmuş bir köle, Yahudi olmayan birine köle olarak satılamazken köle olsa dahi bir Yahudi'nin ibadet hakkı elinden alınmamıştır¹⁸.

Ortaçağın bütün toplumlarında var olan kölelik ile ilgili din adamları önemli söylemlerde bulunmuşlar ve başta onların temin edilme yolları ve kölelere yapılan muameleler olmak üzere köle ti-

---

15 Lewis, Ortadoğu, p. 262- 264.

16 Bakır, p. 550.

17 M. Greene, *Christians and Muslims In The Early Modern Mediteranean*, New Jersey, Princeton University Press, 2010, p. 108.

18 Bernard Lewis, *Ortadoğu'da Irk ve Kölelik, Tarihsel Araştırma*, Çev. Enver Günsel, İstanbul, Truva Yayınları, 2006, p. 19

caretinin bütün usül ve esasları ile ilgili fikirler beyan etmişlerdir. Köle tacirleri ise çoğu zaman kaidelere uygun hareket etmeyerek hem dindaşlarını köle pazarlarında satmışlar hem de kölelere karşı kötü muamelede bulunmuşlardır.

Görüldüğü üzere İlahi dinler, köle ticareti konusunda caydırıcı bir etki yapamadıkları için meseleye bu defa farklı bir açıdan yaklaşmışlar ve kölelere yapılan muameleler konusunda tavsiyelerde bulunmuşlardır. Konu ile ilgili olarak İslam dini kölelik müessesesinde önemli değişiklikler gerçekleştirmiş ve onlara çeşitli sosyal haklar vermiştir. Bu sosyal hakların yanı sıra da bu din kölelere şefkat ve merhametle davranmayı telkin etmiştir¹⁹. *“Kölenin dostu, dostunun kölesi ol”²⁰ sözü ile bu durum açıklanmıştır*. Müslüman olan köleler tamamıyla özgür olmamakla birlikte efendilerinin verdiği işleri yapmak dışında herhangi bir sorumluluğu bulunmamaktadır ve özgür insanlar gibi yaşayabilmektedir²¹.

Ortaçağın önemli tüccarları olan Latinler köle ticaretinde de önemli rol oynamışlardır. Özellikle Venedikliler köle ticaretinde etkindirler ve Papa'nın bütün yasaklamalarına karşın Adriyatik ve Dalmaçya kıyılarındaki Slav halktan topladıkları köleleri Akdeniz üzerinden Mısır ve Suriye'ye getirmişler ve bu ticaretten de hiç azımsanmayacak derecede kazanç elde etmişlerdir. Papa Hristiyan halkı köle olarak satan tacirler konusunda aforoz emri vermiş ancak bu yasaklamalar Latinler üzerinde caydırıcı bir etki yapmamış aksine Akdeniz'deki Hristiyan köle sayısı her geçen gün artış göstermiştir²².

Ortaçağda Latinlerden sonra köle taciri olarak Arapları ve Türkleri görmek mümkündür. Hristiyanlıkta olduğu gibi İslam inancında da kendi dindaşını köle olarak satmak yasaklanmıştır²³. Müs-

---

19 S.A. Siddiki, İslam Devletinde Mali Yapı, İstanbul, Fikir Yayınları, 1972, p. 178. Bakır, p. 550.

20 Mez, p. 222.

21 Mazaheri, p. 366. Lewis, Ortadoğu, p. 262.

22 H. Pirenne, Ortaçağ Avrupa'sının Sosyal ve Ekonomik Tarihi, Çev. Uygur Kocabaşoğlu, Ankara, 1982, p. 21-22.

23 Mazaheri, p.363.

lüman tacirlerin, İslam dininin köle ticareti konusunda getirdiği yasakları ihlal ettikleri ve özellikle Karmatlardan müteşekkil köleleri Akdeniz üzerinden Avrupa içlerine kadar götürerek sattıkları ulaşılan bilgiler arasındadır²⁴.

Köle tacirleri arasında korsanlar da önemli bir yer tutmaktadır. Korsanlar, ele geçirdikleri gemilerde bulunan malları, mürettebatı ve hatta yolcuları da ait oldukları sınıfa göre pazarlamışlardır. Korsanlar tarafından ele geçirilenler arasında üst düzey bir kişi varsa o kişi binlerce altın karşılığı serbest bırakılmaktadır. Fidyeye denilen bu uygulama ile köle tacirleri büyük kazanç elde etmişlerdir. Fidyeye uygulamasından ilerleyen bölümlerde ayrıntılı bir şekilde bahsedilecektir. Fidyeyi ödeyemeyenler ise kürekçi olarak çalıştırılmakta veya köle pazarında satılmaktadır²⁵.

Kölelerinin Yaşam Şartları Ve Hukuki Hakları

*“..... Beni kesinlikle ihmal etmeyiniz, nasıl bir esaret ve acı içinde bulunduğumu biliyorsunuz ve ölenler ile sağ olanlar aşkına bu mektuba cevap vermekte acele ediniz.....”*²⁶

Yukarıdaki ifadeler Cloude Cahen'in naklettiği ve Frankların elinde esir olarak bulunan bir Müslüman'a ait mektupta geçen cümlelerden alınmıştır ve ortaçağ esirlerinin ne kadar kötü şartlarda tutulduğunun en büyük kanıtlarındandır.

Çalışmamızın bu bölümünde yaptıkları hizmetler karşılığında herhangi bir kazançları olmayan ve oldukça ağır şartlarda yaşayan kölelerin yaşam mücadelelerinden bahsedilecektir. Tarih boyunca köleler ile ilgili birtakım insani tedbirler alınarak onlara sosyal haklar verilmeye hatta köle satışı yasaklanmaya bile çalışılmıştır. Ancak toplumsal işlevselliği bakımından kölelik müessesesi uzun yıllar boyunca varlığını sürdürmüştür.

24 Mez, p.218. Zacharaidou, p.4.

25 M. Kaya, XII-XIII. Yüzyıllarda Türkiye Selçuklu Devletinde Dış Ticaret, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2004, p.137.

26 C. Cahen, Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı, Çev. Mustafa Daş, İstanbul, Yeditepe Yayınları, 2010, p. 343.

Ortaçağ Avrupa'sında kölelerin durumlarından bahsetmek gerekirse genellikle ağır tarımsal işlerde çalıştırılmak üzere satın alınmışlardır²⁷. Kölelerin içinde bulunduğu yaşam şartları o kadar ağırdır ki, onların gece veya gündüz dinlenmelerine izin verilmemiştir, bu yüzden birçok köle sahibin elinden kaçarak kurtulmaya çalıştığı edinilen bilgiler arasındadır²⁸. Kölelerin kaçması vakasının çok sık yaşanmaya başlanması üzerine firarilik olayları ve firari kölelerle ilgili yapılması gerekenler devletlerarası anlaşmalara dahi konu olmuştur²⁹.

Akdeniz'de hakimiyet mücadelelerinin ve savaşların artması ile savaş tutsaklarının; pek tabii bu duruma paralel olarak da pazarlarda satılan kölelerin sayısı da artmıştır. XII. yüzyılda köle satışına şahit olan Peder Dan isimli bir Fransız papaz, kölelerin limana götürülüşünü şöyle anlatmıştır; *"onların satıldığını görmek çok acıklıydı. Baba çocuğundan, kadın kocasından ayrılıyordu. Baba bir tarafta satılıyor, kadından da bir daha hiç göremeyeceği çocuğu çekip almıyordu"*³⁰. Lewis tarafından nakledilen bu olayda tanık olunan manzara elbette insanın bir ticari emtia gibi yine insan tarafından satılmasının acımasızlığını gözler önüne sermektedir.

Fidye Uygulaması

Kölelerin fidye ile serbest bırakılması uygulaması onlar üzerinden kazanç sağlamanın daha zahmetsiz bir yolu olduğu için tacirler bu durumu köle satışından daha karlı bulmuş ve köleleri hapisane gibi yerlerde tutarak yakınları ile irtibata geçip fidye istemişler-

---

27 Turan, p.184. R. Amitai, Military Slavery in the Islamic World: 1000 Years of a Social Military Institution, Medieval Mediterranean Slavery: Comparative Studies on Slavery and the Slave Trade in Muslim, Christian, and Jewish Societies (8th–15th Centuries), (August 2007), 2007, p. 11.

28 M. Barber , K. Bate, Letters From The East Crusaders, Pilgrims and Settlers in the 12 th-13 th Centuries, ASHGATE, 2010, P. 154. Mez, p. 224.

29 Serdar Çavuşdere, 14. Yüzyıl İtalyan Kaynaklarında (Zibaldone da Canal, Francesco Balducci Pegolotti, Pignol Zucchello) Türkiye Ticaret Tarihine Dair Kaynaklar, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Kahramanmaraş, Ağustos 2007, p. 102-103.

30 Lewis, Ortadoğu, p. 221.

dir³¹. İlahi dinler açısından fidye ödeyerek din kardeşi bir köleyi serbest bırakma davranışı takdir gördüğü için bu uygulama çok geçmeden bütün bölgelere yayılmıştır³².

Ortaçağ seyahatnamelerinde fidye ile köle azad edilmesi konusuna sık sık değinilmiştir. Örneğin Gırnati'nin anlattığı bir olayda bir adam 40 miskal ağırlığında altın bilezik bulmuş ve bileziğin sahibini üç sene kadar aradıktan sonra ne yapacağını bilememiştir. Gırnati ise ona "*Onunla esirlerin fidyesini öde*"³³ demiştir. Bu olayda fidye ödeyerek bir köleyi azad etmenin öncelikli bir hayır vesilesi olarak telakki edildiğini açıkça görebilmekteyiz.

Hristiyan savaş geleneğinde tutsak alınmış bir Hristiyan kadının fidyesinin derhal ödenmesi ve öncelikli olarak serbest bırakılması usulü benimsenmiştir³⁴.

Siyasi Sahada Kölelerin Kullanılması

Ortaçağ toplum dinamikleri arasında önemli bir yeri olan kölelik müessesesinin siyasi sahada bir güç unsuru olarak kullanılması elbette ki kaçınılmaz bir durumdur. Düşman devletler savaş zamanlarında köle ticaretine yönelik kısıtlamalar getirerek karşı ülkeyi hem insan gücünden hem de ticari kazançtan mahrum bırakmayı düşünmüşlerdir. Örneğin Kadı Burhaneddin, Burci Memluk Sultanı Berkuk'la arasının bozuk olduğu zamanda Onu köle gönderiminin durdurulması ile tehdit etmiş ve bu şekilde devleti eleman bakımından sıkıntıya düşürmek istemiştir³⁵.

Savaş sonrası yapılan anlaşmalarda da muhakkak köle pazarlarına götürülmesi planlanan esirlerle ilgili maddeler bulunmakta

---

31 P. Lock, *The Franks in the Aegeon, 1204-1500*, Longman Publishing, New York, 1995, p. 255.

32 Mez, p. 223. Gırnati, Ebu Hamid Muhammed, *Gırnati Seyahatnamesi (Tuhfetu'l-Elbab ve Nuhbetu'l-Acab*, Haz. Fatih Sabuncu, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2011, p. 197. Barber-Bate, p.161. Sıddıki, p. 178.

33 Gırnati, p. 152.

34 G. Kırpık, *Doğunun ve Batının Gözünden Haçlılar*, İstanbul, Selenge Yayınları, 2009, p. 73.

35 Turan, p. 115.

ve bunların karşılıklı olarak serbest bırakılmaları istenmektedir. Bu durumun en sık yaşandığı dönem Haçlı Seferleri dönemidir. Savaşların ve akabinde yapılan barış anlaşmalarının sürekli olarak karşımıza çıktığı bu dönemde pek çok anlaşmada esir edilen kölelerle ilgili maddeler bulunmaktadır.

Müslüman veya Hristiyan fark etmeksizin devlet adamları veya hükümdarlar büyük bir zaferin hemen ardından elde edilen ganimetle tutsakları serbest bıraktıkları ve köle olarak satılmaktan kurtarıldıkları sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Bu durumun bir nevi şeref meselesi haline getirildiği kanaatindeyiz. Örneğin Selahattin Eyyubi ile Haçlılar arasında Kerak kalesinde gerçekleşen bir savaşı anlatan İbn Cübeyr, Selahattin'in büyük bir zafer kazandığını ve hemen akabinde Frankların elindeki binlerce köleyi fidyesini ödeyerek serbest bıraktığını yazmıştır³⁶.

Ortaçağ Akdeniz Köle Ticaretinde Türklerin Durumu

Türklerde eski dönemlerden itibaren var olduğu bilinen kölelik kendi içinde birtakım kuralları bulunan sosyal bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. Göktürklerde köle erkekler için "Kul", kadınlar içinse "Kün" (küng) kelimeleri kullanılmıştır³⁷ ve Divan-ı Lügat-i Türk'te "Ol kul boş kıldı" gibi köle azadına dair bazı ibarelere rastlanmaktadır. Selçuklularda erkek kölelere "kul" kadın kölelere ise "cariye" denilmektedir³⁸.

Türklerin toplum yapısı içinde önemli bir yeri olan kölelere insanlık şeklinde muamele edilmesini tavsiye eden Nizamülmülk; "köle ve hizmetkarların birisi bir hizmet yaptığı zaman onun anında takdir görmesi gerekmektedir" şeklinde bir ifade kullanmış ve bu takdirin şeklini ve şartlarını eserinde açıklamıştır³⁹. Benzer şekilde tavsiye-

---

36 İbn Cübeyr, Endülüs'ten Kutsal Topraklara, Çev. İsmail Güler, İstanbul, Selenge Yayınları, 2003, p. 221.

37 M. Ergin, Orhun Abideleri, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1983 p. 52-64.

38 G. Bozkurt, Eski Hukuk Sistemlerinde Kölelik, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.38, S. 1-4, 1981, p. 97.

39 Nizamülmülk, Siyasetname, Haz. Sadık Yalsızuçanlar, İstanbul, Timaş Yayınları, 2010, p. 159.

lerde bulunan Mevlana ise Mesnevi’de kölelerin vefalı ve hizmetkar olduklarında ikbale erişebileceklerini söylemiştir⁴⁰.

İbn Bibi tarafından rivayet edilen bir olayda Selçuklularda devletin teşrifat usulleri içerisinde köleleri kullandıkları görülmektedir. Selçuklu sultanı Gıyaseddin Keyhüsrev Diyarbakır’e geldiğinde buranın valisi olan Melik Salih, Sultan için hazırlıklar yapmıştır. Bu hazırlıkları İbn Bibi “*Hazineyi her türlü giyecek ve kumaşlarla, altın ve gümüşten kıymetli eşyalarla, köle evini (gulam-hane) ay yüzlü erkek kölelerle, haremi ve yatak odasını (şebistan) güzellileri ve cazibeleriyle insanı hayrette bırakan, görene parmak ısırtan ve hurilere benzeyen cariyelerle doldurdu*”⁴¹ şeklinde anlatmıştır.

Ortaçağ Akdeniz köle ticareti içerisinde köle pazarlarında alınıp satılan Türk kölelere sıklıkla rastlamak mümkündür. Mazaheri köle olarak satılan Türklerle ilgili olarak “*En değerli köleler Orta Asya’dan getirilen Türklerdi*”⁴² ifadesini kullanmış ve ortaçağ köle ticareti içerisinde tabiri yerinde ise altın değerinde olan Türk kölelerin durumunu açıkça ifade etmiştir. Örneğin Gazneliler Devleti’nin kurucusu olarak kabul edilen Alptegin, Samani Emiri Ahmed b. İsmail tarafından satın alınan bir gulamdır (köledir)⁴³. Selçuklu Devleti komutanlarının çoğu azad edilmiş kölelerden oluşmaktadır. Örneğin Antalya’yı idare etmiş komutanlardan birisi olan Armağanşah da azad edilmiş bir köledir⁴⁴.

Türk kölelerin çok çeşitli sahalarda çalıştırıldığı görülmektedir. Türk kızları ev işleri, temizlik, çocuk bakımı v.s. gibi işlerde kullanılırken⁴⁵, Türk erkekleri de özellikle askeri alanda hizmet etmişlerdir.

---

40 Mevlana, Mesnevi, Çev. Veled İzbudak, C.V., İstanbul, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1991, p. 258.

41 İbn Bibi, El Evamirü'l-Ala'ıye Fi'l-Umuri'l-Ala'ıye (Selçuk Name) I, Haz. Mürsel Öztürk, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996, p. 63.

42 Mazaheri, p. 364.

43 Erkan Göksu, Alptegin: Köle Pazarından Gazne Tahtına, Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı 191, Nisan 2011, p. 97.

44 C. Cahen, Osmanlılardan Önce Anadolu’da Türkler, Çev. Yıldız Moran, İstanbul, e Yayınları, 1994, p. 241.

45 Mez, p. 221.

*Savaşçı yapıya haiz olan Türklerin bu özellikleri köle tacirleri tarafından kısa sürede fark edilmiş ve yüksek meblağlarla Türk erkekleri asker-köle olarak satılmıştır*⁴⁶. Ortaçağda Doğu İslam ülkelerinden biri olan Bağdat'ta satılan köleler arasında Türkler çoğunluğu oluşturmaktadır ve Araplar tarafından yukarıda bahsedildiği üzere özellikle askeri hizmetlerde kullanılmak üzere satın alınmışlardır⁴⁷.

İbn Butlan köle olarak satılan Türk kadınları için; beyaz tenli ve güzeldirler, içlerinde buğday tenli olanlar da vardır, boyları ne uzun ne kısadır, genellikle orta boyludurlar ve güzel bakışlıdırlar, çok doğurgan olup sıhhatli çocuklar dünyaya getiriler, son derece temiz, zarif ve kibardırlar, ahlakları güzeldir ve vefalıdırlar, güzel yemek yaparlar gibi ifadeler kullanarak methiyelerde bulunmuştur⁴⁸.

Türklerin köle olarak satılması konusu ile Türklerde var olan Memluk sistemi birbirinden farklı ve açıklanmaya değer bir konudur. Memluk sistemi denilen askeri kölelik sistemi ile Türkler, para karşılığı askeri vazifeyi yerine getirmekte ve hizmet ettikleri yıllar boyunca kıdem ve derece⁴⁹ alarak emirlik ve valilik gibi önemli görevlere yükselebilmektedir⁵⁰. Ortaçağ köleliğinden farklı olan bu sistem ile devlete bağlı ve yetenekli bir asker sınıfı oluşturulmuştur.

Akdeniz'de Köle Pazarları

Pazarlar ticari dinamizmin uygulama merkezleridir ve çok çeşitli unsurlarla isimlendirildikleri görülmüştür. Köle pazarları ise satılan emtia ile ilişkilendirilen pazarlar arasındadır ve kuruldukları bölgeler genellikle merkeze yakın ve yol güzergahı üzerindedir.

---

46 İbn Butlan, p. 376.

47 Lewis, Ortadoğu, p. 222. Beg, p.521.

48 İbn Butlan, p.376.

49 Bu derecelenme Nizamül mülk tarafından ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır (Nizamülmülk, p. 128-143)

50 N.S. Khan, Slaves, Wealth and Fear: An Episode from Late Mamluk-Era Egypt, Oriens 37, 2009, p.160. D. Nicolle, İkinci Haçlı Seferi (1148) Çev. L. Ece Sakar, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011, p. 29. P.K. Hitti, History of Syria, St. Martin's Press, London, 1957, p. 488.

Köleler Akdeniz'e kıyısı olan ülkelerde talep edilen ticari ürünler arasında ilk sıralarda yer aldığından dolayı, dönemin büyük devletlerinin önemli şehirlerinde müstakil bir köle pazarı buldurdıkları bilinmektedir. Örneğin Anadolu Selçuklu Devleti topraklarında tacirlerin alıp sattığı ürünler arasında önemli bir yere sahip olan köleler için ayrılmış en önemli Pazar Yabanlu pazarıdır⁵¹. Burada Rum, Türk ve Frenk başta olmak üzere birçok ırk mensubu ve her yaş grubundan –hatta bazıları çocuk yaşta- köleler satılmaktadır⁵².

Akdeniz'in önemli köle pazarları; Pera, Girit, Foça, Sakız, Kıbrıs, Rodos, Naksos Antalya, Alanya ve Fethiye olarak sıralanabilir. Bu merkezlerde köleler yoğun bir şekilde alınıp satılmaktadır⁵³. Kıbrıs'ta ve diğer Akdeniz adalarında Slav ve Türk kölelerin yanı sıra Zenci, Acem, Gürcü ve Mısırı kölelerin de varlığı kaynaklarda yer alan bilgiler arasındadır⁵⁴. Karadeniz ve diğer kuzey ülkelerden satın alınan köleler Mısır, Cenova ve Venedik gibi yerlere ihraç edilirken Akdeniz bu ticarete adeta geçiş noktası görevini üstlenmiştir.

Sonuç

Köleler, savaşlarda esir edilen veya farklı yollarla köleleştirilen tüm sosyal haklarından mahkum olan ve hayatlarının tekamülü efendilerinin elinde olan kimselerdir. Kölelik müessesesi İslam, Yahudilik ve Hristiyanlıkta var olmuş ve söz konusu din adamları kendi dindaşlarının köle olarak satılmasını uygun bulmamışlar hatta bu konuyla ilgili zaman zaman caydırıcı kanunlar uygulamışlardır. Ancak bu kanunlar köle tacirleri tarafından sık sık ihlal

---

51 Erdoğan Mercil, Türkiye Selçuklularında Meslekler, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000, p. 155.

52 Süryani Mikhail Vakayinamesi, Çev: Hrant D. Andreasyan, TTK Tercümeleler Kısmı Basılmamış Notlar., p. XVII. İbn Bibi, p. 189. Mazaheri, p.364.

53 Fleet, p.38-45.

54 A.E Özkul, Doğu Akdeniz'in Anahtarı Kıbrıs Adası, Doğu Batı Düşünce Dergisi, Akdeniz, Yıl:9, Sayı:34, 2005-06, ISSN:1303-7242, Ankara, 2005, p. 109. Aziz Suryal Atiya, Crusade Commerce and Culture, London, Oxford University Press, 1962, p. 91.

edilmiş ve tüccarlar dindaşlarını köle olarak satmaktan geri durmamışlardır.

Akdeniz ise Ortaçağ'da diğer bütün ticari emtialar gibi köleler için de doğu ile batı arasında bir geçiş noktası halini almıştır. Akdeniz'in önemli köle pazarlarından satın alınan köleler, Latinler başta olmak üzere birçok ırk mensubu köle taciri tarafından Avrupa'ya g t r lm ştir. Ortaçağın önemli sularından Akdeniz'in adalarından olan Kıbrıs, Foça, Girit Antalya ve Alanya'da kurulan köle pazarlarında hem Türk asıllı hem de Slav, Hintli, Zenci v.s. ırktan insanlar köle olarak satılmış ve Akdeniz'de köle ticareti 19. Yüzyıla kadar devam etmiştir.

Kaynakça

- Amitai, R., *Military Slavery in the Islamic World: 1000 Years of a Social Military Institution, Medieval Mediterranean Slavery: Comparative Studies on Slavery and the Slave Trade in Muslim, Christian, and Jewish Societies (8th–15th Centuries)*, (August 2007), 2007, s. 1-12.
- Atiya, A.S. *Crusade Commerce and Culture*, London, Oxford University Press, 1962.
- Bakır, A., *Ortaçağ Tarih ve Medeniyetine Dair Çeviriler II*, Ankara, Bizim Büro Basımevi Yayın Dağıtım, 2008.
- Barber M., Bate K., *Letters From The East Crusaders, Pilgrims and Settlers in the 12 th-13 th Centuries*, ASHGATE, 2010.
- Beg M.A.J. *Abbasi İdaresi Altındaki İslam Toplumunda Serfler*, Çev. Süleyman Tülücü, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 7, 1986, s. 519-536
- Bozkurt, G. *Eski Hukuk Sistemlerinde Kölelik*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.38, S. 1-4, Ankara, 1981, s.45-77.
- Cahen, C. *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*, Çev. Mustafa Daş, İstanbul, Yeditepe Yayınları, 2010.
- Cahen, C. *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, Çev. Yıldız Moran, İstanbul, e Yayınları, 1994.
- Çavuşdere, S. 14. *Yüzyıl İtalyan Kaynaklarında (Zibaldone da Canal, Francesco Balducci Pegolotti, Pignol Zucchello) Türkiye Ticaret Tarihine Dair Kaynaklar*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Kahramanmaraş, Ağustos 2007.
- Ergin, M. *Orhun Abideleri*, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1983.
- Fleet, K. *European and Islamic Trade in the Early Ottoman State, the Merchants of Genoa and Turkey*, New York, Cambridge Univ. Press, 1999.
- Gırnati, Ebu Hamid Muhammed, *Gırnati Seyahatnamesi (Tuhfetü'l-Elbab ve Nuhbetü'l-Acab)*, Haz. Fatih Sabuncu, İstanbul, Yeditepe Yayınları, 2011.
- Göksu E. *Alptegin: Köle Pazarından Gazne Tahtına*, Türk Dünyası

- Araştırmaları, Sayı 191, Nisan 2011, s. 97-116.
- Greene M. Christians and Muslims In The Early Modern Mediterranean, New Jersey Princeton University Press, , 2010.
- Hitti, P.K. History of Syria, London, St. Martin's Press, 1957.
- İbn Bibi, El Evamirü'l-Ala'ıye Fi'l-Umuri'l-Ala'ıye (Selçuk Name) I, Haz. Mürsel Öztürk, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996.
- İbn Butlan, Muhammed el-Gazzali, Risale fi Şira'ir-Rakik ve Taklibi'l-Abid, Nevadiru'l-Mahtutat, Neşr. Abdusselam Harun, Kahire, 1954.
- İbn Cübeyr, Endülüs'ten Kutsal Topraklara, Çev. İsmail Güler, İstanbul, Selenge Yayınları, 2003.
- Kaya, M. XII-XIII. Yüzyıllarda Türkiye Selçuklu Devletinde Dış Ticaret, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2004.
- Khan, N.S. Slaves, Wealth and Fear: An Episode from Late Mamluk-Era Egypt, Oriens 37, 2009, s. 155-161.
- Kırpık, G. Doğunun ve Batının Gözünden Haçlılar, İstanbul, Selenge Yayınları, 2009.
- Lewis, B. Ortadoğu, Çev. Selen Y. Kölay, Ankara, Arkadaş Yayınları, 2010.
- Lewis, B. Ortadoğu'da İrk ve Kölelik, Tarihsel Araştırma, Çev. Enver Günsel, İstanbul, Truva Yayınları, 2006.
- Lock, P. The Franks in the Aegeon, 1204-1500, New York, Longman Publishing, 1995.
- Malay, H. Çağlar Boyu Kölelik (Eski Yunan ve Roma), İstanbul, Gündoğan Yayınları, 1990.
- Merçil, E. Türkiye Selçuklularında Meslekler, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000.
- Mevlana, Mesnevi, Çev. Veled İzbudak, C.V., İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1991.
- Mazaheri, A. Ortaçağda Müslümanların Yaşayışları, Çev. Bahriye Üçok, İstanbul, Varlık Yayınevi, 1972.

- Mez, A. Orta Zaman Türk-İslam Dünyasında Köleler, *Ülkü*, Mayıs 1938, s.216-224.
- Nicolle, D. İkinci Haçlı Seferi (1148) Çev. L. Ece Sakar, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.
- Nizamülmülk, Siyasetname, Haz. Sadık Yalsızuçanlar, İstanbul, Timaş Yayınları, 2010.
- Özkul, A.E., Doğu Akdeniz'in Anahtarı Kıbrıs Adası, Doğu Batı Düşünce Dergisi, Akdeniz, Yıl:9, Sayı:34, 2005-06, ISSN:1303-7242, Ankara, 2005, s.89-117.
- Pakalın, M. Z. "Köle", Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C. II, İstanbul, MEB., 1993.
- Pirenne, H. Ortaçağ Avrupa'sının Sosyal ve Ekonomik Tarihi, Çev. Uygur Kocabaşoğlu, Ankara, 1982.
- Sıddıki, S.A. İslam Devletinde Mali Yapı, Fikir Yayınları, İstanbul, 1972.
- Süryani Mikhail Vakayinamesi, Çev: Hrant D. Andreasyan, TTK Tercüme Kısım Basılmamış Notlar.
- Tolan, J.V. Taking Gratian to Africa: Raymond de Penyafort's Legal Advice To The Dominicans and Franciscans in Tunis (1234), A Faithful Sea, The Religious Cultures of The Mediterranean, 1200-1700, Edt. A.A. Husain and K.E. Fleeming, One World Publications, England, 2007, s. 47-65.
- Turan, Ş. Türkiye-İtalya İlişkileri I, Selçuklulardan Bizans'ın Sona Erişine Kadar, İstanbul, Metis Yayınları, 1990.
- Zachariadou, E.A., Trade and Crusade, Venetian Crete and the Emirates of Menteshe and Aydin (1300-1415), Venice, Hellenic Institute of Byzantine and Post Byzantine Studies, 1983.